

FRANCESC DE PAULA BOU, AUTOR DEL PAVIMENT DE TAULELLS DEL MUSEU ETNOLÒGIC DE DÉNIA

Beatriu Navarro i Buenaventura
Josep Lluís Cebrián i Molina

RESUM

Estudiem el paviment de taulells del Museu Etnològic de Dénia. Es tracta d'una tipologia de la taulelleria valenciana que gaudí d'un èxit notable durant els segles XVIII i XIX, i que es perllongà fins els primers anys del XX. El pis denier pertany a aquest últim període i l'atribuïm, a partir de l'anàlisi de diverses obres, a Francesc de Paula Bou, pintor relacionat amb la fàbrica de Valldecabres de Quart de Poblet.

PARAULES CLAU

pintura ceràmica, taulells, paviment, Dénia, Quart de Poblet, Francesc de Paula Bou, Valldecabres.

FRANCESC DE PAULA BOU, ARTIST OF THE TILE FLOOR OF THE MUSEU ETNOLÒGIC DE DÉNIA

Beatriu Navarro i Buenaventura
Josep Lluís Cebrián i Molina

ABSTRACT

We studied the tile floor of the Museu Etnològic de Dénia. The typology corresponds to one of the currents of Valencian tile design, an industry that enjoyed remarkable success during the 18th and 19th centuries, and up to the early years of the 20th century. The Dénia floor dates from this last period and we attribute it, from the analysis of various

works, to Francesc de Paula Bou, a tile-painter associated with the Valldecabres tile factory in Quart de Poblet.

KEY WORDS

ceramic painting, glazed tiles, tile floor, Dénia, Quart de Poblet, Francesc de Paula Bou, Valldecabres.

El paviment exposat al Museu Etnològic de Dénia fou elaborat seguint l'estructura de les exitoses composicions que pintava Francesc Dasí i Ortega (1833-1892), amb un gran ramell atapeït de flors al centre i una sanefa exterior. A diferència d'aquells, es caracteritza per la intensitat cromàtica. En origen es localitzava a la casa número 14 del carrer de Cavallers de la ciutat. Actualment el paviment és un rectangle de 22 x 9 taulells disposats de cairó. L'exuberant pomell central –pràcticament una enramada– forma un hexàgon de 8 x 5 taulells amb un total de 52 peces (fig. 1).

1. Motiu central del paviment del Museu Etnològic de Dénia (fot. J. Ll. Cebrián)

La sanefa perimetral està formada per roleus de colors assortits que fluctuen a cada pinzellada. Als angles veiem una font amb tritons coronada per una florera (fig. 2). El centre dels costats llargs es decora amb una màscara pintada en grisalla inserida en una cartel·la daurada i els eixos dels costats curts amb uns medallons, tot envaït de petits pomells i branques (fig. 3). Està resolt amb pinzellada continguda, abundància de raspats

2. Angle del paviment del Museu Etnològic de Dénia (fot. J. Ll. Cebrián)

3. Sanefa del paviment del Museu Etnològic de Dénia (fot. B. Navarro)

i coloració molt saturada, amb múltiples variacions de tonalitat. Resulta una obra poc naturalista, quasi inversemblant, malgrat que les espècies vegetals són ben reconeixibles –cal·les, roses, jacints, pensaments, narcisos, hortènsies... Però és en aquesta artificiositat tan manifesta on rau l'atractiu i vistositat del paviment (NAVARRO i CEBRIÁN, 2019a: 30-31).

Tant per la tècnica pictòrica com pel cromatisme, el paviment se situa cronològicament en el període d'entre segles, vers 1900. Els trets artístics, així com la concepció general, ens condueixen a atribuir l'obra al pintor Francesc de Paula Bou.

D'aquest pintor, que cal situar en l'àmbit laboral de Quart de Poblet, coneixem dues obres autògrafes. Una d'elles és un panell –de 3 x 3 taulells– amb corona de flors sobre fons blanc del Museu de Ceràmica de València, signada « F. de P. Bou ». L'altra és un plafó costumista de col·lecció particular, també signat i produït a la Fàbrica de Valldecabres en 1892, on es representa l'interior de l'històric Celler dels Bessons de Quart enderrocat fa alguns anys (CEBRIÁN i NAVARRO, 2014: 28 i 34) i que se situava just davant de la casa de Valldecabres (fig. 4).

4. Celler dels Bessons de Quart de Poblet. Col·lecció particular (fot. J. Ll. Cebrián)

González Martí (1954: 194) esmentà l'autor dins del grup de pintors del segle XIX –Sanchis, Rossellò, Mollà o Dasí entre altres–, sense aportar dades. L'estil pictòric tan particular, però, ens ha permès relacionar-lo amb un extens nombre d'obres i establir la cronologia de la seua activitat pictòrica entre 1883 i 1903 a hores d'ara.

Alguns plafons devocionals que li hem atribuït són la Mare de Déu del Carme al Barri del Carme de Xàtiva (fig. 5), Santa Magdalena penitent de Beniopa i de Gata (fig. 6) o al peu de la creu de Benitatxell, dues Puríssimes idèntiques a Castalla i Iecla, Sant Vicent Ferrer de l'Atzúvia, Santa Llúcia de Gata de Gorgos, Sant Pere de Puçol, Sant Josep d'Agres, la Mare de Déu amb sant Josep i sant Joaquim de la Pobla d'Arenós (fig. 7), entre moltíssimes altres.

5. Mare de Déu del Carme. Xàtiva (fot. J. Ll. Cebrián)

Si parem atenció al plafó signat per Bou que representa el Celler del Bessons, veiem que l'escena conté, a l'esquerra de l'accés del pati interior, un plafó de la Mare de Déu dels Desemparats. En aquesta obra devocional recreada per Bou ha reproduït de forma idèntica els plafons tal i com els pinta, de manera que hi trobem als peus de la imatge els núvols i l'escenografia tan característics de l'autor que apreciem en multitud d'obres seues (NAVARRO i CEBRIÁN, 2019b: 70).

El pintor es caracteritza per l'ús del perfilat negre bastant gruixut, especialment en els rostres d'ulls grans amb una pupil·la que mostra un o diversos punts de lluentor, i

6. Santa Magdalena penitent.
Gata de Gorgos
(fot. J. Ll. Cebrián)

7. Mare de Déu amb sant Josep i sant Joaquim. La Pobl d'Arenós (fot. F. Olucha)

per l'aplicació diligent dels òxids amb petites pinzellades per als fons paisatgístics. Al voltant de les imatges religioses crea, en la majoria dels casos, un ambient atmosfèric molt distintiu bastant irreal a base de núvols artificials.

Generalment situa la figura sobre una peanya de jaspi verd, amb vetes obscures pintades i blanques a base de raspats, que sol contenir la inscripció de l'advocació representada. Aquest tipus d'altar marbrejat amb els núvols en espiral és molt definitori de Bou, i la seua grandària sol coincidir amb la dimensió d'un taulell, de manera que el pot pintar independentment del plafó i després afegir-lo, estandarditzant així la producció.

Es tracta d'una classe de plafons devocionals de factura ràpida i format petit, amb figures senzilles i repetitives, on els convencionalismes i formulismes esdevenen indispensables per tal d'economitzar el procés productiu. No obstant, malgrat que fa els rostres reiteratius i sense cap intent de caracterització, els personatges resulten en ocasions expressius.

En suma, els trets que particularitzen la pintura de Bou es basen en una tècnica ràpida fonamentada en el perfilat fort per a dibuixar de manera esquemàtica, acompanyat de pinzellada acurada, ús abundant de raspats, i policromia a base de colors delicats de tonalitat intensa (NAVARRO, CEBRIÁN i SEGURA, 2019: 286-297).

Respecte al període d'activitat, el plafó del Forn de Sant Nicolau de València esdevé una peça clau perquè inclou l'any de realització. Composat per 12 taulells $-4 \times 3-$, Sant Nicolau apareix al centre de l'obra. Als peus veiem dos xiquets dins d'un tonell als quals va salvar de morir ofegats. Està emmarcat per una banda de color verd i un jaspiat exterior. A la part inferior llegim al rètol: HORNO DE S. NICOLAS / AÑO 1883. Es tracta doncs, d'un dels plafons més antics que coneixem fins el moment.

El viacrucis de Sant Pere a la Vall d'Albaida també constitueix un conjunt important per la informació que ens facilita. Les estacions ceràmiques, totalment destrossades, estan formades per quatre taulells cadascuna. Algunes peces despreses del mur deixen veure al revers la numeració i l'ordre de col·locació pintats en color verd. També s'aprecia el premsat format per una quadrícula de 7×7 cases, però on malauradament no hi consta la marca de fàbrica. Sí que trobem, en canvi, l'any 1893 gravat en la cornisa de pedra d'una de les últimes casetes (NAVARRO i CEBRIÁN, 2019b: 70).

Un model de premsat diferent que ha quedat visible en desprendre's el taulell el veiem al plafó de la Mare de Déu del Pilar de la façana lateral de la fàbrica d'Escaló al riu Serpis d'Alcoi (SEGURA, 2019: 30). Ací observem un revers amb cinc faixes o costelles, però tampoc no trobem segell fabril.

La cronologia més tardana que de moment ens dona una de les seues obres és 1903, any molt proper a l'elaboració del paviment del museu de Dénia. Es tracta de la data de la reconstrucció que féu Bou en la soclada vuitcentista del santuari d'Agres, on deixà constància de la intervenció al rètol inferior: *Se renovó esta sacristía en el año 1903*. En la sagristia hi ha un fragment de sòcol afegit, amb una columna pintada a imitació de les anteriors elaborades pel Mestre de Noguera a finals del segle XVIII, i un paisatge amb piteres, arbres, etc. Suspeses sobre el capitell i enroscades al fust de jaspi morat, té garlandes de flors idèntiques a les del paviment denier (fig. 8). Del mateix pintor és

8. Sòcol de la sagristia del Santuari d'Agres (fot. J. M. Segura)

9. Plafó de canterera, col·lecció particular (fot. J. Ll. Cebrián)

també un plafó de canterera de 4 x 3 taulells en col·lecció particular, que conté un gerro sota un arc neoàrab molt del gust del moment, amb les mateixes flors que a Dénia, Agres i València (fig. 9). En aquest panell trobem una mostra de taulelleria dins de la taulelleria, com hem vist a l'escena del Celler dels Bessons on Bou inclou una socolada de taulells de mostra i el plafó esmentat de la Mare de Déu. Ací, a la part de l'esquerra, on arranca l'arc, ha pintat taulells neoàrabs que imiten alicatats i merlets escalonats (NAVARRO i CEBRIÁN, 2019a).

Comparem algunes de les obres que a partir de les peces signades hem pogut adscriure a la mà de Bou amb el paviment i el plafó neoàrab amb el gerro, per tal de mostrar algunes analogies. Els rostres de les dues màscares del pis de Dénia són idèntics als rostres que pinta a les imatges religioses i als personatges que participen en l'escena costumista al celler de Quart. Sobretot els ulls, realitzats a partir de dues línies arquejades paral·leles que defineixen les parpelles superiors, la lluentor de les pupil·les o les celles que naixen a partir d'una petita línia perpendicular.

El tractament de arquitectònic del plafó floral neoàrab és idèntic al del pilar del plafó de la Mare de Déu del Pilar procedent d'Alcoi que avui pertany a la Col·lecció Sergio León i s'exhibeix al Museu de Belles Arts de Castelló (NAVARRO, CEBRIÁN I SEGURA, 2019: 290): mateixa policromia, amb tonalitats rosades i liles que viren al siena, idèntics raspats i ratlles paral·leles, que també observem als murs del Celler del Bessons.

La vegetació que envolta el gerro del panell canterer la trobem de nou al plafó que representa la columna del VI centenari de Sant Jordi d'Alcoi, en col·lecció particular (NAVARRO, CEBRIÁN I SEGURA, 2019: 286): petits tocs de pinzell, tècnica semblant a l'aquarel·la, i línies engrelades raspades, a l'estil de Dasí.

Les roses del pis de Dénia i les del gerro neoàrab estan resoltes amb una línia blanca i ampla a les vores dels pètals, que formen uns cercles concèntrics en la superfície del nucli. Aquesta solució pictòrica és la mateixa que utilitza per als núvols sobrenaturals que situa als peus de les imatges devocionals. En general, les flors del paviment també les veiem als petits pomells de la vara florida dels plafons de sant Josep d'Agres o Benifairó, al terra del plafó de sant Vicent de Terrateig o el Vilar, entre altres.

Recollim a continuació un conjunt d'obres que atribuïm a Francesc de Paula Bou per tal d'oferir una primera aproximació al seu catàleg:

Paviment floral

Museu Etnològic de Dénia

Socolada (part)

Agres, sagristia del santuari de la Mare de Déu d'Agres
1903

Plafó de canterera

Col·lecció particular
4 x 3 taulells

Senyal de trànsit. Tartana

Requena
Placa rectangular

Senyal de trànsit. Tartana (fig. 10)

Col·lecció particular
Placa rectangular

Crucifix

Quatretonda
4 x 3 taulells
Inscripció: en la creu INRI

Mare de Déu d'Aigües Vives

Carcaixent

4 x 3 taulells

Inscripció: N^a S^a DE AGUAS VIVAS.**Mare de Déu del Carme**

Xàtiva

Façana del grup d'habitatges
del Barri del Carme

Procedent de l'Hort d'Atil·li Bruschetti

4 x 4 taulells (incomplet, falta almenys
la filera superior)**Mare de Déu de la Cova Santa**

Beniarrés

3 x 3 taulells, els laterals partits

Inscripció: N^A S^A DE LA CUEVA SANTA.**Mare de Déu dels Desemparats**

Alcoi, Asil de Sant Josep (interior)

Procedent de l'Asil El Camí

Ca. 1893

3 x 3 taulells, els laterals partits

Inscripció:

N. S. DE LOS DESAMPARADOS

Datació indirecta: Estigué obrada al mur
interior d'una dependència de la planta
baixa de l'església, inaugurada l'any 1893.**Mare de Déu dels Desemparats**

Col·lecció particular

7 x 5 taulells

Mare de Déu del Lloret,**St. Josep i St. Joaquim**

La Pobla d'Arenós

4 x 3 taulells

Mare de Déu del PilarAlcoi, abans al carrer del Forn de Vidre
(interior)Actualment al Museu de Belles Arts
de Castelló (col. S. León)

3 x 3 taulells, els laterals partits

Inscripció: N.^A S.^A DEL PILAR.**Mare de Déu del Pilar**

Alcoi, Fàbrica d'Escaló (façana)

3 x 3 taulells, els laterals partits

En estat fragmentari

Mare de Déu de la Salut

Algemesí

2 x 3 taulells, els laterals partits

Inscripció: N. S. DE LA SALUD

Orla integrada de tres motlures planes
color verd, blau cel i blau obscur**Puríssima**

Castalla

4 x 3 taulells

Puríssima

Iecla

4 x 3 taulells

Mateix model iconogràfic que el plafó
de Castalla**Sant Jordi. Columna del VIé centenari
(Alcoi)**

Col·lecció particular

1886

4 x 3 taulells

Al pedestal de la columna, amb el
característic jaspia verd del pintor, es data
el plafó en 1886.**Sant Josep**

Agres

3 x 3 taulells, els laterals partits

Inscripció: S. JOSÉ

Sant Josep

Benifairó de Valldigna

3 x 3 taulells, els laterals partits

Idèntic model que el d'Agres

Santa Llúcia

Gata de Gorgos

4 x 3 taulells

Inscripció: S. LUCÍA V. y M.

Falta l'últim taulell

Santa Magdalena

Benitatxell

5 x 3 taulells

Inscripció: LA MAGDALENA / Pascual

Bolufer. Vicente Pascual

Santa Magdalena

Castalla

3 x 3 taulells, els laterals partits

Inscripció: LA MAGDALENA

Idèntic model que el de Benitatxell

Santa Magdalena

Beniopa

3 x 3 taulells, els laterals partits

Inscripció: S^{TA}. M^A. MAGDALENA**Santa Magdalena**

Gata de Gorgos

4 x 3 taulells

Inscripció: S^A. M^A. MAGDALENA**Santa Magdalena** (entronitzada)

Tibi

5 x 3 taulells

Inscripció: S^{TA}. M^A. MAGDALENA**Sant Nicolau**

València. Interior

1883

4 x 3 taulells

Emmarcat per una banda de color verd i un jaspia exterior.

Inscripció: HORNO DE S. NICOLAS / AÑO 1883.

Sant Pere

Puçol

4 x 3 taulells

Fornícula, d'arc de mig punt, amb marbrejat blau clar i motlures verd i blau.

Sant Rafael Arcàngel

Alcoi, Carrer de Sant Mateu (interior)

No es conserva

3 x 3 taulells, els laterals partits

Sant Roc

Alcoi, Fàbrica de la Partida dels Tints (façana)

Desaparegut

3 x 3 taulells, els laterals partits

Inscripció: S. ROQUE.

Santa Rosa de Lima

Ontinyent. Casa de camp

5 x 3 taulells

Inscripció: S^{TA}. ROSA DE LIMA**Sant Vicent Ferrer**

L'Atzúvia

3 x 3 taulells, els laterals partits

Inscripció: S. VICENTE F^R. Al filacteri:

TIMETE DEUM ET DATE ILLI HONOREM

Sant Vicent Ferrer

Terrateig

4 x 3 taulells

Inscripció: S. VICENTE F^R. Al filacteri:

TIMETE DEUM ET DATE ILLI HONOREM.

Apocalipsis caput XII vers XIV

Model com el de l'Atzúvia

Sant Vicent Ferrer

El Vilar de l'Arquebisbe

C/ Sant Vicent Ferrer

4 x 3 taulells

Inscripció al filacteri: TIMETE DEUM ET DATE ILLI HONOREM. Apocalipsis cap.

Datació indirecta: Obrat després de d'una epidèmia de 1890 (SEGURA, 1995: 39)

Sant Vicent Ferrer

Otos

5 x 5 taulells, els laterals partits

Inscripció: S. VICENTE FERRER. Al

llibre obert: TIMETE DEUM ET DATE ILLE HONOREM. Apocalipsis / capit. XIV, vers. VII

Falten els núm. 16, 18 i 23

Orla de tres motlures planes color verd, blau cel i blau obscur, idèntica a la de la Mare de Déu d'Algemésí.

Sants de la Pedra

Castalla. Casa de camp

4 x 3 taulells

Inscripció no visible per la lleixa de la fornícula

Viacrucis

Sant Pere (Vall d'Albaida)

1893

Estacions de 2 x 2 taulells

Agraïm a Josep A. Gisbert, director del Museu de Dénia, les facilitats per a poder fotografiar el paviment. També a Josep Maria Segura i a Ferran Olucha les imatges proporcionades, dues de les quals il·lustren el present treball.

10. Senyal de trànsit.
Col·lecció particular (fot. J. Ll. Cebrián)

BIBLIOGRAFIA

- CEBRIÁN I MOLINA, J. Ll. i B. NAVARRO I BUENAVENTURA (2014) *Francesc Dasí i la taulelleria valenciana del segle XIX*, Xàtiva, Ulleye.
- GONZÁLEZ MARTÍ, M. (1954 [1a ed. 1933]) *Cerámica española*. Barcelona, Labor.
- NAVARRO I BUENAVENTURA, B. i J. LL. CEBRIÁN I MOLINA (2019a) «Catifes d'estiu: paviments de taulells del segle XIX», *EWali: Revista d'investigació antropològica, històrica, periodística, cultural i social en l'entorn Mediterrani*, 1, pp. 22-31.
- (2019b) «Pintors dels segles XVIII i XIX», dins *Taulelleria devocional d'Alcoi (segles XVIII i XIX)*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi, pp. 49-71.
- NAVARRO I BUENAVENTURA, B.; J. LL. CEBRIÁN I MOLINA i J. M. SEGURA I MARTÍ (2019) «Catàleg d'obres», dins *Taulelleria devocional d'Alcoi (segles XVIII i XIX)*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi, pp. 73-311.
- SEGURA ESTEVAN, C. (1995) *Paneles devocionales y cruces en el Villar del Arzobispo*, el Vilar de l'Arquebisbe, Ajuntament.
- SEGURA I MARTÍ, J. M. (2019) «La conservació dels taulells», dins *Taulelleria devocional d'Alcoi (segles XVIII i XIX)*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi, pp. 27-33.